

ЕМИНА ТОПИЋ

**МИШЉЕЊА СЛУШАЛАЦА
О КУЛТУРИ ГОВОРА РАДИО И
ТЕЛЕВИЗИЈСКИХ СПИКЕРА, ВОДИТЕЉА И НОВИНАРА**

Кад се поведе расправа о питањима културе говора код нас, закључци се углавном свде на питања ортоепије или стандарднојезичке норме уопште.¹⁾ Лектори који раде у говорним медијима суочавају се и с проблемима другачије природе. Зато би помоћ и изворе додатних знања морали потражити, осим у фонетици, и у другим дисциплинама које се баве феноменом говорне поруке: нпр., у психологији, логопедији, теорији информације и акустици.²⁾ На ово нас упућују многобројне дилеме које у пракси искрсавају кад је у питању однос говорник и слушаалац, нпр.: је ли степеном стандардности језика истовремено достигнут и степен културе говора, те које све елементе и критерије појам културе говора укључује.

Нас овдје занима шта о томе мисле сами слушаоци.

У вези са питањима шта је то култура говора, какве говорнике у јавној комуникацији данас имамо и какве бисмо жељели имати, ко су нам узорима којима тежимо како бисмо властити говор оплеменили

¹⁾ С тим у вези радију и телевизији се често замјера на »лошем говору« (с правом, наравно). Наводимо неке од њих: »Није тешко доказати да се бар преко Сарајевске телевизије и босанскохерцеговачких радио-станица слушају вијести, обавјештења, репортаже, преноси, рекламе и друго које неки спикери и новинари шаљу у етар, односно у наше домове и школе, а да не изговарају свих 30 гласова, не познају наша четири стандардна акцента и многе ријечи изговарају без обавезних квантитета. Код нас се све чешће умјесто добрих професионалних спикера појављују тзв. новинари-водители или коментатори, који говоре потпуно стихијски, без добре језичке и говорне културе« (И. Смаиловић, Мостарско савјетовање о књижевном језику, Институт за језик и књижевност, Сарајево, 1974, 141.). »Морали бисмо се изборити за то да сваки наставник, да сваки спикер и ТВ-водителј у потпуности влада књижевнојезичким стандардом, тј. да има издиференциране све наше фонеме, све наше акценте, да има новоштокавске облике« (А. Пецо, *Неки проблеми савремене језичке културе*, Савјетовање о проблемима културе говора у школи, Институт за експеримент. фонетику, Београд, 1979, 4.).

²⁾ Уп. књигу Б. Вулетића *Граматика говора*, Библиотека, Загреб 1980.

— провела сам анкету међу студентима Факултета политичких наука »Вељко Влаховић« у Сарајеву почетних година студија школске 1978/79. и 1979/80. године (одговоре је дало 206 испитаника: 124 студента I год. ОНО, 35 студената I год. Политичких наука и 47 студената II год. Журналистике).

Сваки испитаник различито је формулисао критерије по којима је изрицао свој суд о говорницима и елементима који чине културу говора. Ипак, према највећем броју подударних мишљења, ти критерији могу се сврстати у неколико следећих категорија:

1. ПРИЈАТЕЉСКИ НАЧИН САОПШТАВАЊА, КОМУНИКАТИВНОСТ И МОЋ СУГЕСТИВНОГ КАЗИВАЊА — критериј који илуструју ови ставови испитаника:

- *Ако говорник жели да га чује велики број људи, мора знати како да угоди аудиторију, мора знати какав се говор допада људима.*
- *Има говорника који ме просто натјерају да их слушам.*
- *Цијеним оног говорника који својим излагањем постиже да му повјерујем у сваку његову изговорену ријеч.*
- *Волим кад ми се с екрана обраћају пријатељски, кад говоре тако као да се управо мени обраћају, кад говоре са мном као пријатељ с пријатељем.*

Што је за велики број младих слушала ово примарни критериј, није се чудити, јер су и класични реторичари управо ове особине, посебно способност увјеравања, сматрали темељем говорничког умијећа.

2. ЈАСНОСТ, РАЗУМЉИВОСТ И КОНКРЕТНОСТ — овом критерију треба додати и захтјев за прилагодљивошћу медију, мада би овај елеменат по свом значају захтијевао посебну обраду.

Овако је то образложено:

- *Хоћу одмах да знам шта ми неко жели рећи. Ако има шта рећи, нека то каже јасно и разумљиво.*
- *Не волим кад нам се обраћају тако као да смо ми слушаоци стручњаци који треба да одгонетамо њихове мисли или по лексиконима тражимо објашњења за стручне термине и стране изразе.*

Лако ћемо се сагласити с њима да прибјегавање мање познатим изражајним средствима језичку поруку спутава и сужава јој домет.

3. ОПШТА КУЛТУРА И ОБРАЗОВАЊЕ треба да зраче из личности која се обраћа милионском аудиторију. Овом критерију у одговорима је посвећена знатна пажња, нарочито у навођењу аргумената за наведену тврдњу, нпр.:

- *Ове квалитете морали би посједовати нарочито водитељи појединих емисија, поготово они који у студију воде разговоре с гостима.*
- *Од водитеља зависи успјех емисије, која може да нас потакне на размишљање, да буде извор нових сазнања, да нас обогати и прошири нам видике.*

- Савремени говорник треба да је образован, интелегентан, културан и то је онда пут ширења културе у масама.
- На југословенској разини идеално вођена емисија јесте *»То сам ја«* (Београд), јер њен водитељ посједује општу културу, лежеран је и спонтан, а уз то се студиозно припрема за разговор са својим гостима.
- На телевизији постоји један увријежени начин говора у тзв. контакт-емисијама, а то је понекад само празна прича, без садржаја, као што је случај с једним *»Недељним поподневом«*, кад је у студио доведен познати карикатуриста, добитник Пјерове награде, човек који има шта да каже. Међутим, након неколико конвенционалних фраза које су му упућене, гост је практично истјеран из студија не рекавши готово ништа.

Судећи по овим изјавама, људи желе да се знањем обогате кад већ добар дио свог слободног времена проводе поред малих екрана или радио-пријемника и очекују од оних који им се обраћају да им то знање и пружи. За овај критериј, иначе, могло би се рећи да јесте битан и без њега се не може постићи задовољавајућа говорна реализација, али није једина претпоставка да неко буде и добар говорник.

Што се посљедњег примјера тиче, по свој прилици, ради се о неспоразуму на релацији телевизија — гледалац. Наиме, гледалац очекује информацију, а телевизији — ваљда по концепцији емисије — овај пут то није била сврха, већ једино да представи саговорника и да с њим поведе разговор конвенционалне природе. То савремена лингвистика назива *»фатичком«* функцијом говора,³⁾ кад не желимо ни саопштити мисли, ни изразити осјећања, нити подстицати на акцију, већ једноставно кад желимо да ћаскамо из потребе за друштвом. Да у томе у масовним медијима треба изнаћи праву мјеру, опомиње нас овај примјер, а вјероватно није једини.

4. ЛИЧНИ ШАРМ И ПОНАШАЊЕ ГОВОРНИКА — критериј је који се углавном односи на телевизију.

Из одговора разазнајемо да се под понашањем подразумијева лежерност, одњеговане визуелне вредноте говорног израза, лакоћа којом водитељ заокупља пажњу, ненаметљивост и, надам се, природност.

О томе испитаници кажу:

- Данас је мање-више свако говорник, али многи не знају да ускладе своје држање, своје покрете са говором. Неки се држе укочено, извјештачено, а други су опет сувише наметљиви, себе истичу у први план.

За лични шарм, према понуђеним формулацијама, не би се могло рећи да постоји објективизирани суд, али се учача да се не приписује само физичком изгледу, већ и другим квалитетима којим

³⁾ З. Лешић: *Језик и књижевно дјело*, Завод за издавање уџбеника Сарајево, 1971. стр. 126.

једна личност зрачи. Ови елементи код гледалаца, по мишљењу анкетираних, стварају: естетски доживљај, пријатан осјећај, чак уживање и порука се прати с већом заинтересованошћу.

За природност, лакоћу у успостављању контакта и шарм речено је, између осталог, и ово:

- *То је у великој мјери урођена, врлина, али се вјероватно стиче и радом, искуством и темељитим припремама.*
- *Уколико су на телевизији код говорника присутни недостаци друге природе, наведеним квалитетима они се могу компензирати.*

На основу одговора није тешко извести закључак како је у овом медију врло јак визуелни утисак, који никако не би требало потцијенити.

5. Знатан број студената као компоненту битну за говорника у јавној комуникацији наводи ПРАВИЛНОСТ ГОВОРА, под чиме подразумијевају опћенито вредноте говорног језика. Истина, њихове формулације нису увијек тако одређене као што је то случај при обрађавању других карактеристика. Па ипак, пружају обиље података.

Терминима вредноте говорног језика, дикција и неки друти којим се прецизније одређују елементи говорног израза служе се углавном студенти журналистике, док остали појмове из ове области не диференцирају и користе се описним формулацијама.

Овдје ћу покушати да систематизирам елементе којима је посвећен овај дио анализе.

а) Први елемент је ГЛАС ГОВОРНИКА, за који испитаници кажу да плијени пажњу ако је: — *пријатан, дубок, звучан, упечатљив, озбиљан, топао, људски*; а смета ако је: — *опор, груб, наметљив, успављујући*, затим:

— *Глас је битан јер је то оно што карактерише човјека.*

— *Глас говорника улива повјерење и сигурност.*

Ове мисли изречене су спонтано, на основу утиска који говорник оставља на свог саговорника. Међутим, глас даје и много исцрпнију информацију о ономе који се обраћа аудиторију, јер:

»Звук гласа носи опћу људску и нашу особну слику. У њему је природно укодирана наша анатомија, сензуалност и темперамент, наше стално ЈА и наша процесна стања од јаука до хармоничне поетичности... Глас је душа говора, ријеч му је разум. Ријеч показује наше мисли, глас наше постојање... Глас у реализацији може бити овисан и о неким »периферним чимбеницима«, случајним дисфункцијама — и то је онда дисфонија, а дефиниција ове појаве, као и сваке друге патологије, јесте поремећена слика и ослабљене цјелокупне могућности због једног или неколико за људскост небитних фактора. Најчешћи термини у логопедији за ову појаву су: шумност, храпавост, крештавост, уњкавост итд. Дакле, разлози физиолошке природе, а они други, кад уочимо: сировост, грубост, неоплемененост — културолошке су природе... Лијека за обоје има уколико нам не мањка мотивације и жеље јер — савремена примијењена фонетика

располаже за ово довољним знањем и опремом да може и патолошку баријеру побиједити, а камоли културолошку.«⁴)

За коначан успјех на овом пољу дјеловања можда, ипак, не би биле довољне само мотивација и жеља, већ и систематске мјере које проистичу из ове потребе. А потребе постоје уколико се не желимо оглушити о глас аудиторија.

б) На другом мјесту, по броју подударних мишљења, јесте ИН-ТОНАЦИЈА. Уз овај појам у одговорима су обично наведене негативне квалификације говорника:

— *Не волим кад неко говори равно, монотono.*

— *Монотон говор ствара утисак досаде.*

— *Кад спортски репортер, преносећи утакмицу, сваку ријеч и сваку реченицу изговара истим тоном, најрадије сасвим утишам тон и гледам само слику, уколико прије тога не заспим.*

— *Смета ми кад неко говори испрекидано, као да сриче, то дјелује неповезано.*

Из ових примједба уочавамо да слушаоци врло добро осјећају шта у интонацији, мелодији реченице, није добро. А добро би било кад би се наведене грешке избјегле, тј. кад би тон био примјеран значају што га ријеч собом носи, кад би се тоном истицале управо оне ријечи у реченици које су носилац информације. У институцијама гдје је дикција посебан предмет изучавања (као што су, нпр., позоришне академије) знају да: »... висина тона може дати и посебан квалитет ријечи или поједином гласу као изразу цјелине или дијела цјелине. У том случају тон, као елеменат вреднота говорног језика, ствара семантичке и афективне вриједности.«⁵)

ц) За ГОВОРНИ ТЕМПО наведено је да често није примјерен садржај информације и ситуацији:

— *Претјерана журба говори нам о нередy и неорганизованости.*

— *Кад новинар или спикер говори пребрзо, испада као да му је једини циљ да што прије »отаља« посао.*

Очито је да је овдје указано на немотивисану журбу, на манир који је присутан у говорним медијима, у којима се текст често чита или ишчитава. Оправдања се обично налазе у потреби »брзог протока информација« или у »временском тјеснацу«, при чему се запоставља слушалац — прималац информације, чија пажња није увијек ни концентрисана ни континуирана.

Уз говорни темпо у одговорима се везује и један шири појам, осјећај временске димензије уопште, нпр.:

— *Кад говорник успије да нас заинтересује за материју, не осјећамо вријеме, оно прође као трен а да тога нисмо ни свјесни.*

(као примјер наводе се емисије »Ходољубља« и »Караван«, у којима је остварен тај квалитет)

⁴ И. Шкарић: *Еуфоничност*, ОКО, бр. 53, Загреб, 24. IV 1974.

⁵ П. Губерина: *Звук и покрет у језику*, Завод за фонетику, Загреб, 1967, стр. 39.

Као што не осјећа у нормалном разговору у свакодневној ситуацији, слушацац не жели ни у масовним медијима да осјети напетост журбе. Јер: »По темпу и говору својственој ритмичкој неравномјерности говор се мора ћутјети изван времена, а по свом укупном трајању мора бити одмјерен. Овако мора ако респектира слушаце... Треба будно одмјеравати вријеме и истовремено прикривати и најмањи знак о томе. Журба је знак да се тежи завршетку, да се одлази из садашњости, која се јавља као неугодна препрека.«⁶⁾

Након оваквих констатација слиједи препорука да би, умјесто уобичајених и нема свима добро знаних натовјештаја »пошто смо ограничени временом« или »за ових свега неколико минута не можемо све рећи«, било боље: »размислити како говором најбоље организирати то вријеме, потрудити се и створити задовољство садашњим говорним треном.«⁷⁾

д) АРТИКУЛАЦИЈА ГЛАСОВА код говорника у јавној комуникацији елеменат је који такође скреће пажњу слушацаца ако није у складу са оним што је стандардом утврђено:

— Ако неко не може да изговори глас »р«, нека буде толико самокритичан, па нека се не појављује бар на телевизији и радију.

— Не могу схватити слободу људи на радију и телевизији који говоре, а имају говорне мане.

Из примједба проистиче закључак да грешке овакве врсте утичу на пријем поруке, скрећу пажњу са садржаја. И то, дакле, могу бити разлози због којих понекад настају сметње у комуникацијском ланцу.

Осим наведених мишљења, анкетирани студенти су навели и неке друге критерије, који — по њиховој оцјени — спадају у домен културе говора. Како многе од њих посебно занима извјештавање из области спорта, то су о спортским преносима и коментарима изrekli доста ријечи и хвале и покуда. Вјерујем да ће њихове сугестије помоћи у трагању за оптималним изразом у овој сфери јавног информисања. Једногласна жеља свих јесте да репортер својом живом ријечју истинито, тачно и правовремено предочи сва збивања на спортским борилиштима, да их не обмањује нетачним информацијама или да због својих коментара касни у тренуцима који су пресудни за исход натјечања. Репортер треба да дочара атмосферу својим гласом, ангажованошћу и својим темпераментом. Најбољи је онај репортер који зна да изрази и радост и одушевљење, а и негодовање и незадовољство, а да при том, ипак, сачува објективност.

Такође је изречено и мишљење да је специјализација како за извјештавање из области спорта, тако и за друге области информисања предуслов за професионално обављање тог посла. Ако извјештацац добро познаје материју о којој говори, тиме осигурава повјерење слушацаца и држи њихову пажњу. Међутим, како је у анкети наведено, тај принцип није увијек заступљен:

⁶⁾ И. Шкарић: *Вријеме говорења*, ОКО, бр. 60, Загреб, 27. VI 1974.

⁷⁾ И. Шкарић, *На истом мјесту*.

— Грешка телевизије, а и радија, јесте и у томе што понекад форсира једну личност, па се она појављује и као спикер и као водитељ, а и уредник. Човјек треба да ради посао који зна или за који је потврдио свој афинитет. Добар спикер не мора бити и добар водитељ или новинар, и обрнуто. То је већ пракса доказала и с тим не би требало више експериментисати.

На почетку је било ријечи о томе како испитаници од масовних медија у првом реду очекују садржајну поруку, студиозан приступ материји и озбиљан однос према аудиторију. Али, исто тако они желе да се понекад и релаксирају, да се насмију. О томе наводе:

— Ријетки су код нас духовити говорници. Ми не тражимо натегнут хумор ради хумора, већ праву досјетку, шалу, покоју упадицу у говору која ће нас разонодити, алузију на оно што је садржано у нашој свакодневници и чиме је проткан живот човјека несавршена у његовом постојању. Ми то желимо, понекад и добијамо, али често се осјећамо постиђени пред ТВ-екранима кад, нпр., репортер овог нашег поднебља прави комедију од преноса једне иначе занимљиве игре, коју и ми пратимо и која се одвија пред нашим очима. Он глуми неко лажно, одушевљење, прави неумјесне шале, употребљава неадекватне ријечи, што оставља мучан утисак.

Ако бисмо на крају жељели дати један општији суд о овим критеријима и одговорима, могли бисмо рећи да из свега произилази један свеопшти именитељ — УВАЖАВАЊЕ САГОВОРНИКА. Редослед којим су елементи који чине културу говора овдје наведени резултат је анкете, али је јасно да су сви уско повезани и испреплетени и тек сједињени могу дати потпуну слику говорника каквог одређени круг слушалаца жели у садашњем тренутку нашег живљења и дјеловања.